

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 4, Sayı: 3, 2020, ss. 315-344/ Volume: 4, Issue: 3, 2020, pp. 315-344

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

BABUR-NÂME'DEKİ ZAMAN İFADELERİ

Seda KAVALLI

Dr., Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli

PhD, Kocaeli University, Kocaeli/Turkey

seda.kavalli@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-0024-7367

Öz

Varlık ve varlığın gerçekleştirdiği eylemlerin birbirinden farklı özellikleri vardır. Varlıkların renk, hacim, doku, koku gibi temel özellikleri bulunurken, varlığın gerçekleştirdiği eylemlerin yer, yön, tarz, neden, azlık çokluk ve zaman gibi temel özellikleri bulunur.

Bu çalışmanın temelini Çağatay nesrinin en önemli örneklerinden biri olarak gösterilen ve 12 yaşında Fergana tahtına geçen Gazi Zahirüddin Muhammed Babur'un, adı sebebiyle *Babur-nâme* olarak tanınan *Vekayi* adlı hatırat eseri oluşturmaktadır. Çalışmada *Babur-nâme* metninde geçen zaman ifadeleri ile ilgili terimler taranarak tespit edilip, bu terimlerin metindeki kullanımları, metinde ifade ettiği anlamlar örnekleriyle beraber verilmiştir. Türkçe kökenli ve Arapça ile Farsça kökenli zaman ifadeleri ayrı başlıklar altında gösterilmiştir. Ayrıca bu terimlerin Türk yazı dilindeki tarihsel gelişim aşamaları da fonetik, morfolojik ve etimolojik bakımdan art zamanlı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zaman, zaman ifadeleri, sözvarlığı, Baburname, Çağatay Türkçesi

TIME EXPRESSIONS IN THE BABUR-NAMA

Abstract

The entity and the actions performed by the entity have different characteristics. While the entity has basic features such as color, volume, tissue and smell, the actions performed by the entity have basic features such as place, direction, manner, reason, quantity and tense.

Vekayi that known as *Baburnama* because of Babur's name is the focus of this study. The study is based on the Haydarabad copy of the *Baburnama*. By determining the terms for adverbs of time used in the Babur-nama by Muhammad Zahiruddin Babur, it was given usages of these terms by examples in this text. In addition, the historical development stages of these terms in Turkish written languages were analyzed diachronically in phonetic, morphological and etymological.

Key Words: Time, time expressions, vocabulary, Baburnama, Chagatay Türkic

Atf / Cite as: Kavallı, Seda. "Babur-Nâme'deki Zaman İfadeleri". *Apjir* 4/3 (Aralık 2020), 315-344.

1. Giriş

"Dünyada yalnız bir özelliğe sahip olan hiçbir varlık veya eylem yoktur. Bütün varlıkların ve bütün eylemlerin pek çok özellikleri vardır. Eylem adları da varlık adları gibi, birer genelleştirilmiş varlık adları oldukları için, eylemleri tanımlamaz, onlara yalnızca işaret ederler. Bu yüzden, eylemlerin özelliklerini tanımlayan, yani onları niteleyen sözlere gerek vardır."¹ Zaman ifadeleri, varlığın gerçekleştirdiği eylemin özelliklerini tanımlayan, eylemin hangi zaman aralığında gerçekleştiğini ve gerçekleşen eylemin öncelik-sonralık ilişkisini ve süresini belirtir. Zaman ifadeleri *burun, érte, kün, kéçe, tün* şeklinde basit yapıya olabildiği gibi *ayçılıq, burunğı, értrek, kéçelik, künlük* şeklinde birleşik yapıya da olabilir.

15. yüzyıl Çağatay Türkçesinin zengin sözvarlığını yasıtması bakımından en önemli eserlerden biri kabul edilen *Babur-nâme* metni bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. "Sadece Çağataycanın değil, bütün Türk edebiyatının en güzel mensur örnekleri arasında sayabileceğimiz bu eser, otobiyografik özelliğinin yansısı, on beşinci yüzyıl sonu ile on altıncı yüzyıl başlarındaki Orta-Asya, Afganistan ve Hindistan hakkında son derece önemli bilgilerin kaynağı niteliğindedir." (Yücel, 1995: s. 16) Günümüze kadar üzerinde birçok çalışma yapılan *Babur-nâme*'nin Türkiye Türkçesine çevirisi 1987 yılında Reşit Rahmeti Arat tarafından, Farsça tercümesi Abdurrahim Hanhanan ve İngilizcesi ise W. M. Thackston tarafından 1993 yılında hazırlanmıştır. *Babur-nâme*'nin Kabil ve Hindistan bölümlerinin transkripsiyonlu metni ve açıklamalı dizini doktora tezi olarak Mesut Şen tarafından çalışılmıştır.

2. Kaynaklar ve Yöntem

Yapılan bu çalışmada *Babur-nâme* metninden zaman ifadeleri taranmıştır. Tespit edilen Türkçe kökenli zaman ifadeleri *Aya Ait Zaman İfadeleri (ay, ayçılıq, aylıq), Güne Ait Zaman İfadeleri (ahşam, érte, kéçe, kéçelik, kün, kündüz, künlük/künlüg, tañ, tañla, tün, tüşçilig)* ve *Mevsime Ait Zaman İfadeleri (qış, küz, yaz)* başlıkları altında alfabetik sıra ile verilmiştir. Bu gruplara dahil edilemeyen zaman ifadeleri ise *Diğer Zaman İfadeleri (burun, burunğı, burunraq, çağ, értrek, kaçan, kéç, ötken, soñ, soñra, tañlalıq)* başlığı altında verilmiştir. Arapça ve Farsça gibi yabancı dillerden alıntılanan zaman ifadeleri ise *Arapça ve Farsça Zaman*

¹ KARAAĞAÇ, Günay (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

İfadeleri başlığı altında alfabetik sıra ile verilmiştir. Ayrıca birleşik yapılı zaman ifadeleri morfolojik olarak incelenmiştir. *Babu-nâme* metninden örnekler verilirken bazı transkripsiyon harfleri şu şekilde gösterilmiştir:

) , ا) → a, â; ح خ → h; ذ ظ ض → z; ص → s; ط → t; غ → g; ق → q; ك → η; او → û; اي → é, i, î

Kısaltmalar

Ar. : Arapça

ÇagTİL: Çagatay Tilinin İzahlı Lugatı

EDPT: An Etimological Dictionary of Pre-thirteenth-Centrury Turkish

DLT: Divanu Lugati't-Türk

EUT: Eski Uygur Türkçesi

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

Far.: Farsça

LÇTO: Lugat-ı Çagatay ve Türkî-i Osmânî

Magrufova: Z. M. Magrufova, Özbek Tilinin İzahlı Lugati

OT: Orhun Türkçesi

Öz.: Özbekçe

ÖzTİL: Özbek Tilinin İzahlı Lugati, Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası, Alishir Nevayi Namıdaki Til ve Edebiyat Enstitüsü

Peh.: Pehlevice

Soğd.: Soğdça

sf.: Sayfa

YUTS: Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü

3. Bulgular

3. A. Türkçe Zaman İfadeleri

3. A. 1. Aya Ait Zaman İfadeleri

3. A. 1. 1. **Ay** آي : “Bir yılı oluşturan on iki aydan her biri; Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre”. Eski Türkçenin karakteristik ses özelliği olan asli ünlü uzunluğu **ay/ay** sözcüğünde görülür.

ay < OT Gökteki ay. Clauson a ünlüsünün uzun olduğunu belirtir. (EDPT:265a)

ay < EUT Ay, kamer; otuz gün (EUTS:26)

ay < Yılın on iki bölümünden her biri.

Kışka itin kelse kalı kutlugnyây

Tün kün keçe alknur ödlele bile ây

(Anlamı şudur: Mübarek yaz gelince kışa hazırlan. Çünkü gece ve gündüz geçerek zaman biter ve ay tükenir. Otuz gün, ay adını almıştır; çünkü o sürenin geçtiği onunla (gökteki ayla) anlaşılır.) (DLT:39)

ay آي < Mah, kamer² (LÇTO:45)

ây oñ < Astronomik yılınğ ân ikkidân biri (ÖzTİL:98)

ay آي < Ay (YUTS:23)

Mogol töresi bile hânını ve Ésen Devlet Béğim'ni bir aykiyiz üstige olturguzup hân köterdiler.(10b/8)

Néce aydın soñ Ahmed Muştâq başlıq Seyyid Bedr ve Hüsrev Şâh ve yana ba'zı yigitler Sultân Mahmûd Mîrzâ'nı alıp qaçıp Hisâr'ga Qanber-'Alî Béğ qaşığa kældiler.(26b/7)

3. A. 1. 2. **Ayçılıq** آيچیلیق “Bir aylık süre”

ay+çı+lık: ay isim kök; +çı addan ad yapan ek; +lık: addan ad yapan ek. Bu ek kavram ekidir. Bu iki yapım eki Türk dilinin başlangıcından beri belli başlı addan ad yapma ekleri olarak kullanılmaktadır.

Horâsân bile Kâbil arası yavuşraq yoldın kim tag yolu bolgay, eger qar ve hîç néme mâni' bolmasa bir ayçılıq yol édi.(188a/3)

Hergîz bir ayçılıq iki ayçılıq çerig tartqan émes édiler. (327a/2-3)

3. A. 1. 3. **Aylık** آيلىق “Bir aylık süre”

² mâh: Far. ay; kamer: Ar. ay

ay+lıq: *ay* isim kök; *+lık* addan ad yapan ek. Bu yapım eki kavram ekidir. Türk dilinin başlangıcından beri belli başlı addan ad yapma eklerinden biri olarak kullanılmaktadır.

âylık ойлик < Ây mâbüynide dâvâm etädigen, bir âyga molcallangan³, hâr âyda çikädigân (ÖzTİL:100)

ayliq آيلىق < Aylık (YUTS:25)

*Seyyid ‘Alî, Velî Qızıl, Qaraça Helâhil, ‘Âşiq Bekâvul, Şeyh ‘Alî Kette, Gücûr Hân, Hasan ‘Alî Sevâdî başlıqlar Sultân qaşığa yığılıp altı **aylıq** yaraq bile Belûç üstige yörügeyler. (355b/10)*

3. A. 2. Güne Ait Zaman İfadeleri

3. A. 2. 1. **Ahşam آخشام** “Akşam, güneşin batmasına yakın zamandan gecenin başlamasına kadar olan vakit”.

-q- > -h-: İç ses durumundaki ötümsüz arka damak patlayıcısı q'nın ötümsüz arka damak sürtünücü h sesine dönüşmesi, ön ses durumunda olduğu gibi, Eski Türkçeden itibaren izlenebilir. Bu ses değişmesi Kaşgarlı Mahmud'dan itibaren, daha çok Oğuzcanın bir özelliği olarak bilinir. Eski Kıpçakçada az sayıda karşımıza çıkar. Eski Oğuzcada veya Eski Anadolu Türkçesinde, eski ve yeni diğer Türk şivelerine göre daha sık ama düzensiz olarak görülür.

axşam < OT Clauson'a göre genellikle 'akşam, güneşin battığı zaman', nadiren ise 'gece' anlamında kullanılır. (EDPT:96b)

axşam < Akşam vakti (DLT:52)

aqşam اقشام < Kün bitiş bilen tün başlanış aralığı (ÇagTİL:50)

âkşâm оқшом < Kuyâş bâtişi bilân tün başlânişi urtası (ÖzTil:183)

aqsham اقشام < Akşam (YUTS:7)

*Dabandın tüpige yétkünçe kün kéç boldı. Dere aqzıda oq qonduk. Ol **ahşâm** bisyâr zarb savuq édi. Asru köp meşaaqat u su'ûbet bile ol **ahşâmni** ötkerdük. (195a/3-4)*

*Közdin uçadur uyqu çü **ahşâm boladur**. (331b/2)*

*Teferrüc qılıp namâz-ı şâm Rahîmdâd salgan bâğçega kelip tüştüm. Ol **ahşâm** uşol bâğçede oq boldum. (344b/6)*

³ molcallan-: Öz. İşaret eden, belirten

3. A. 2. 2. **Érte** ایرته “Sabah; erken, önce; yarın”.

e- > é-: İlk hecedeki düz, geniş *e* ünlüsü yarı geniş veya kapalı *é* sesine geçişi Türk yazı dillerinin çoğunda görülmektedir.

érte < OT Sabahın erken saatleri; erken; önce (EDPT:202b)

ärtä < **erte** < EUT Erte, yarın, sabah, erken (EUTS:75)

erte/irte < Sabahın erken saati (DLT:62)

érte ایرتا < Önce, mukaddem, érken, sabah, yarın, ferdâ⁴ (LÇTO:47)

irte ve irte çağda ve irtek < ایرتاراق و چاغدا ایرتا و ایرتا : Bu cümle evvelki zamanda ve evvel giçenler ve kadim gelenler dimekdir. (Abuşka Lugatı:47)

ertä əpra < Tünden küngə ütiş vaktı, ertelev (ÖzTİL:51)

erte أرته < ilk, erken, sabah seheri (YUTS:126)

Bu sultânlar Semerqand işini ve mîrzâlarını eşikini müzebzeb körüp érte yazığa Şeybânî Hân qaşığa bardılar. (38b/10)

Andın érte köçüp Hezârelerin qışlağan yurtları üstige müteveccih bolduq. (160b/7)

Telef bolgan ve ri'âyet qılğan bile birlik qoyda hiç söz yoq édi. Ol yurtın érte bile atlanıp Küttevâz tüzide av üçün çerge qoyuldu. Bu deştniñ hemişe kéyik ve qulanı sémiz bolur ve köp bolur. (204a/3)

Tajlası penc-şenbe küni érte köçüp Serû deryâsın ayrılıp on bir kürûh yol kélip Perserû'dın ötüp Perserû'nıñ yaqasında tüşüldi. (378a/5)

3. A. 2. 3. **Kéçe** كیجة “Gece, gün ağarınca kadar geçen süre”.

Ön sesteki ötümsüz *k* sesi korunmuştur. İlk hecedeki düz, geniş *e* ünlüsü kapalı *é* sesine dönmüştür.

kéçe < OT (kéç-e) Gece. Clauson *kéçe* sözcüğünün Türk dilinin erken dönemlerinde ‘akşamın geç vakti, gece’ anlamında kullanıldığını, daha önceki dönemlerde gece anlamında ‘tün’ sözcüğünün kullanıldığını belirtir. Eski Türkçe *kéçe* > Türkiye Türkçesi *gece* (EDPT:694b)

kiçä < EUT Gece, geceleyin (EUTS:108)

⁴ mukaddem: Ar. önce; sabah: Ar. sabah; ferdâ: Far. yarın

keçe/kiçe < Gece

Kiçeturup yorır erdim

Kara kızıl böri kördüm

Katıq yâni kura kördüm

Kaya körüp baku aqdı

(Diyor ki: Geceleyin kalkıp yürüdüm. Kara ve kızıl kurtlar gördüm. Katı ve güçlü yayı kurdum. Kurt bana döndü ve beni görünce kaçarak tepeye tırmandı) (DLT:442)

keçe **гече** < 1. Sutkāning kârângı tuşgândân tâng âtgunça ötedigan kısmı; tün. 2. Burundan âldıngı kün (ÖzTİL:361)

kechqurun **كاجقورون** < Gece vakti (YUTS:233)

Bu yigitler uşol **keçe** kündeleydin kirip qalın kişini oqlap alıp qalın olça keltürdiler. (39a/9)

Mundaq ihtiyât qılılur érdi kim barangar cavangar gol Iravul, her qaysı budallıq budalıda tüşüp her qol öz tuşıdın yaraglanıp yayaq ordunıy girdiga çadırlardı bir oq atımı yıraqlıq çıqıp **keçe** uşanda oq bolurlar érdi. Her **keçe** bu destûr bile tamâm çerig élini çıkarılır érdi. (148b/12)

Bu **keçe** on üç kürûh yol yörüp üç pâste Kâlpî pergeneleridin Sûgendpûr'ga Bahâdır Hân Servâni'nin gûrhânesiga tüşüp uyuhlap namâz-ı bâmdâdnı ötep andın tepredük

3. A. 2. 4. **Kéçelik** **كيجچالیک** “Gece vakti”

keçe+lik: keçe isim kök; +lik addan ad yapan ek. Bu ek kavram ekidir. Türk dilinin başlangıcından beri belli başlı addan ad yapma eklerinden biri olarak kullanılmaktadır.

keçälik **кечалик** < keçäsi boldadıgan, keçäsigä, tungä äid (ÖzTİL:361)

Bu Mîrzâlar andaq ifrât bile fisq u ‘ayşga meşgûl édiler kim atası dék kâr-dîde vü kâr-gerde pâdşâh tüşçilig yol kélip Ramazân dék müteberrik ü ‘azîz ayga **keçelik** fırsat qalıp atasıdın imenmey Téjridin qorqmay henüz işi çağır içmek édi. (41b/9)

3. A. 2. 5. **Kün** **كون** “Yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre; içinde bulunulan zaman; zaman”.

Ön ses *k-*, Çağatay ve Kıpçak dillerinde hiç değişmeden korunmuştur. Ötümsüz ön damak patlayıcısı *k-* sesinin ötümlüleşmesi, tarihsel Oğuz Türkçesinden itibaren karşımıza çıkar ve bugünkü Türkiye Türkçesinde sürüp gider.⁵ Eski Türkçe *kün* > Türkiye Türkçesi *gün*

kün < OT Güneş; gün, yirmi dört saatlik süre; içinde bulunulan zaman (EDPT:725a)

kün < EUT Güneş, gün, güney, zaman, vakit (EUTS:122)

kün/kün < Gün. *Bu kün bargıl.* (Bugün git) Bu, güneşe göre adlandırılmıştır; çünkü gün ve aydınlığı güneş sayesinde. (DLT:147)

kün كُون < Âftâb, küneş, şems, kündüz, nehâr, hurşid, kuyâş, rûz, yevm⁶ (LÇTO:261)

kün кун < Kuyâş, âftâb; sutkāning kuyâş çıkıgandan kuyâş bātgunçağa bolgan kısmı; bi keçâ-kündüzgâ- 24 sâätgâ teng vâkt; sutkā (ÖzTİL:428)

kün كُون < Gün (YUTS:257)

Gâhî kim içkülükke tüşer érdi, yégirme-otuz kün pey â pey içer érdi. Gâhî kim çağırdın çıkar érdi, yana yégirme-otuz kün içmes édi. (19a/6-7)

Kâbul'dın bir künde andağ yerge barsa bolur kim hergiz qar yagmas. (192a/13)

Néçe kündin soñ tağsıldârlardıñ haber keldi kim Hezâreler mâlnı bérmeñ serkeşlik maqâmıdadurlar. (144b/14)

3. A. 2. 6. Kündüz كوندوز “Gündüz” anlamlı bu sözcük *kün* ve *tüz* öğelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. İkinci unsurun ek veya sözcük olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca ulaşılammıştır. *yultuz*, *kunduz*, *baltız* gibi sözcüklerde aynı öge olabilir ve son sesin daha eski bir /r/ sesinden gelişmiş olma ihtimali vardır.⁷ Söz içindeki patlamalı, ötümsüz, diş-dudak ünsüzü *t* ötümlüleşerek *d* ünsüzüne dönmüştür. Eski Türkçe *küntüz* > Çağatay Türkçesi *kündüz*⁸ > Türkiye Türkçesi *gündüz*.

küntüz < OT Gündüz (EDPT:729b)

küntüz / kündüz < EUT Gündüz, gündüzün (EUTS:122)

kündüz < Gündüz ışığı (DLT:200)

kündüz кундуз < Sutkāning kuyâş çıkıgandan kuyâş bātgunçağa bolgan kısmı (ÖzTİL:431)

⁵ a.g.e.

⁶ âftâb: Far. güneş; şems: Ar. güneş; nehâr: Ar. gündüz; hurşid: Peh. güneş; rûz: Far. gün, gündüz; yevm: Ar. gün

⁷ ŞİRİN, Hatice (2015), Kül Tigin Yazıtı-notlar, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

⁸ ÜNLÜ, Suat (2013), Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayınevi ,Konya.

kündüz كوندوز : Gündüz (YUTS:258)

Naqb salmaq ve qurqan almaq ve taş urmaq ve qazannıj iş küçide kéçe vü **kündüz** ârâm u qarârı yoq édi. (34a/12)

Kéçe ve **kündüz** éşikte yastanıj édi, andaq kim aşı ve şılanı dâyim éşikte oq tartılır édi. (174a/9)

Néçe kün kim anda édim. Kéçe **kündüz** aralda oq bolur édim. (379b/4)

3. A. 2. 7. Künlük/Künlüg كونلوك “Günlük”,

kün+lük: kün isim kök; +lük addan ad yapan ek. Bu ek kavram ekidir. Türk dilinin başlangıcından beri belli başlı addan ad yapma eklerinden biri olarak kullanılmaktadır.

künlük/künlüg < OT Günlük, bir günlük süre (EDPT:732)

künlük < Günlük (DLT:210)

kunlik кунлик < Bir küngä molcallangan⁹, bir küngä boladıgän, bir küngä äid (ÖzTİL:431)

Tüz bile qırq éllig **künlüg** yol édi. (188a/3)

Bu maslahat üçün Şâh Mîr Hüseyin’ge on bés **künlüg** bolcar bile ruhsat bérildi kim vilâyetiga barıp yaragını qılıp kélgey. (342b/13)

Sultân ‘Alî Türk’ni yégirme **künlük** mî’âd bile Şeyh Bâyezîd’qa yiberildi. (330b/10)

3. A. 2. 8. Tañ تانك “Güneş doğmadan önceki alacakaranlık, fecir”.

ŋ sesi son ses olarak Çağatay Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Uygur Türkçesi gibi çoğu Türk yazı dillinde korunmuştur. -ŋ > -n değışmesi Türkiye Türkçesinde görölür. Ötümsüz patlamalı diş-dudak ünsüzü t eski ve yeni Türk yazı dillerinin çoğunda korunmuştur. Eski Türkçe taŋ > Türkiye Türkçesi tan

tañ < OT Tan, şafak vakti (EDPT:510b)

tang < EUT Tan, şafak, sabah (EUTS:223)

tañ < Şafak vakti, sabah

Tan ata yortalım

Budruç kanın irtelim

Basmıl begin örtelim

⁹ molcallan-: Öz. İşaret eden, belirten

BABUR-NÂME'DEKİ ZAMAN İFADELERİ

Emdi yigit yewülsün

(Diyor ki: Şafak sökünce gidelim; Budruç'un kanını ve öcünü isteyelim. Bu, Yabakulardan öldürülmüş olan bir adamdır. Basmıl beyini yakalım. Şimdi gençler üşüşüp toplanmalıdır. (DLT:492)

tang < Kâf-i Acemî ile sabah manasına kelür ki Münşaat'da tokuzunca mektubda bir mesnevide kelür:

Mesnevi

Eger yüz katla bülbül çikse efgan

Bahar olmay gül açılmak ni imkân

Eger alemni tutsun şam-i deycûr

Tangatmay kün çıkarmak kimke maktûr

-**tang**atmay didüki sabah olmayınca demekdir-

(Bülbül yüz kere fiğan etse, / Bahar gelmeden gül açılmaz. / Eğer alemi gece karanlık sarsa / Tan atmadan güneş doğdurmak kimin işidir.) (Abuşka Lugatı:173)

tâng تانگ < Kun çıkış päiti, subhıdâm, sâhâr, âzân (Magrufova:202)

tang تانگ < Tan, sabah, şafak vakti (YUTS:488)

Çapqunçı bir néçe kéntni çapıp gele ve raht ve sevdâ atları keltürdiler. Bu ahşâm **tangaça** tañlası tüş kéçe keyin qalğan yüklüg gele ve téve ve yayaq yalañ kéle qaldı. Bu kün kim munda turuldı. (149a/14)

Bu ahşâm asru kop ağırdı. Uyuqlay almadım. **Tañ** başıda bu yerdin teprep bir peherde

Sikri'de salgan bâgqa yetip tüşüldi.(344b/6)

3. A. 2. 9. Tañla تانگلا “Yarın”

tañ+la: tañ isim kök; +la vasita eki. Eski Türkçe döneminde vasita eki olarak kullanılan +n zamanla görevini yitirerek bazı sözcüklerle birleşmiştir. Eski Türk yazı dillerinin diğer dönemlerinde genellikle bu ekin görevini *ile*, *bilen* gibi edatlar üstlenmiştir. Ayrıca *ile*'nin ekleşmiş biçimi olan +la/+le eki vasita görevi görmüştür. Bu ek **tañla** sözcüğündeki gibi birkaç sözcükte kalıplaşmıştır (*birle*, *aşamleyin vb.*)

tañgla < Erte manasınadır (Abuşka Lugatı:173)

tañlagı kün < Yarınki küni, sabahleyin (LÇTO:104)

tāngla тонгла < Ertāngi, kelgusi kun (Magrufova:202)

tangla تاڭلا < Sabah; yarın (YUTS:489)

Ayrıca Uygur Türkçesinde “yarın” anlamını karşılayan şu sözcükler tespit edilmiştir: *ete* أهته ; *etiği* أهتيگي ; *etigini* أهتيگيني ; *etilik* أهتيليك

*Tañ atqunça hod qurgan éli burcını tamâm qoparıp édiler. **Tañlası** uruş hem salmadılar. (34b/9)*

***Tañlası** köçüp kélürde bularınıñ ağıl ve alaçuqlarınıñ arasına kéle tüştük. (195b/16)*

*Saqal qırqmakta ve qoymaqta hem muvâfaqat qılıp édi. Ol kécesi ve **tañlası** béglerdin ve içki sipâhîdin ve gayr-i sipâhîdin üç yüzge yaqın kişi tevbe qıldılar. (312a/14)*

3. A. 2. 10. Tün تون : “Güneşin batışından gün ağarıncaya kadar geçen süre, şeb; geç”.

Ötümsüz patlamalı diş-dudak ünsüzü *t* eski ve yeni Türk yazı dillerinin çoğunda korunmuştur. Ön ses durumundaki *t*’nin ötümlüleşerek *d*’ye dönmesi Türkiye Türkçesinde ve düzensiz olarak Çağatay Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinde görülmektedir. Eski Türkçe *tün* > Türkiye Türkçesi *dün*.

tün < OT Gece; geçmiş; bugünden bir önceki gün (EDPT:513a)

tün < EUT gece, karanlık (EUTS:258)

tün/tün < Gece *Tünle keldim* (Geceleyin geldim.) (DLT:147)

tün < İmale ile kice demektir. (Abuşka Lugatı:299)

tün تون < Keçe, leyl, şeb, ahşâm, târîk, zulmet¹⁰ (LÇTO:127)

tun тун < Sutkāning kun bātışdan kun çıkkınçağa, akşamdan tāng âtârğaça bolgan kısmı; tün kârângısı, kârângılık (ÖzTİL:238)

tün تون < Gece (YUTS:541)

*At savutup atğa boguz béríp **tün** yarımı naqâre vaqtıda Tenük Âb’dın atlanıldı. (60b/7)*

*Bu haber tapğaç ékki namâz arasında andın köçüp kéçe **tün** qaytıp subğ vaqtı Hûbyân köteli bile aştuk. (125a/10)*

*Ordunıñ kényini **tün** yarımğaça kéle qaldı. Muhkem uzaq köç édi. (223a/5)*

¹⁰ leyl: Ar. gece; şeb: Far. gece; târîk: Far. karanlık; zulmet: Ar. karanlık

3. A. 2. 11. **Tüşçilig** توشچىلىك “Öğle ile tan yerinin ağırından önceki zaman; düş vakti; yarım günlük mesafe”

tüş+çi+lig: *tüş* isim kök “Öğle vakti”; *+çi*: addan ad yapan ek; *+lig* addan ad yapan ek.

tüş < Bir dahi *tüş* körmege derler ve bir dahi kuşluk vaktine derler ki kün kızmağa başlaya. *Garaibü's-Sıgar*'da ikisi dahi bir beyitte kelür:

Beyit

Tüşte kördüm arızın könglümni berk-i aşk ile

Ol kader kerm itti kim tül vakti hurşid itmekey

(*Düşde yanağını gördüm. Gönümü aşk yıldırımını yaktı. / O kadar ki kuşluk vakti güneşi o kadar sıcak olamaz*)

Ve yine kuşluk vakti manasına *Mecnun u Leyli*'de *sıfat-i tabistan*'da kelür ki:

Beyit

Kün **tüş** idi ve temmuz faslı

Cevza bile mihr-i tab vaslı

(Gündüz kuşluk vakti, mevsim temmuz idi. / Güneş Cevza burcunda idi) (*Abuşka* Lugatı:207)

tuşlik тушлик < Tuş vakti (ÖzTİL:217)

Bu Mîrzâlar andaq ifrât bile fisq u 'ayşga meşgûl édiler kim atası dék kâr-dîde vü kâr-gerde pâdşâh
tüşçilig yol kélip Ramazân dék müteberrik ü 'azîz ayga kéçelik fırsat qalıp atasıdın imenmey
Téyridin qorqmay henüz işi çağır içmek édi. (41b/8)

Bu tagdın qar hergiz öksümes, bu cihetdin gâlibâ Kûh-ı Sefid dérler. Qoyı cölgede hergiz qar tüşmes.
Fâsıla **tüşçilig** yerdür. (132b/9)

3. A. 3. Mevsime Ait Zaman İfadeleri

3. A. 3. 1. **Qış** قىش : “Kuzey yarım kürede 22 Aralık-21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi; sonbaharla ilkbahar arasındaki soğuk mevsim”.

Patlamalı, ötümsüz, art damak *q* sesi, Çağatay Türçesi ve Kıpçakçada önemli ölçüde korunmuştur. Çağatay Türçesini ve Kıpçakçayı Oğuzcadan ayıran en önemli özellik *q* sesini korumuş olmasıdır. Türkiye Türçesi de ötümsüz *q* sesini korumuştur.

qış < OT Kış mevsimi (EDPT:670b)

qış < EUT Kış (EUTS:177)

kış < Kış Atasözü: *Kış konukı ot* (Kışın misafir ağırlamak ateş ile olur) (DLT:144)

qış قیش < Şitâ, sermâ, zemistân, berd, zemherir¹¹ (LÇTO:248)

kış ❄️ < Yıl fasllarından biri (Orta Âsyoda dekabr, yanvar va febral âyılarını üç içigä âladı) (ÖzTİL:317)

kış ❄️ < Yılning küzdän keyin kelädigen sâvuk faslı (Magrufova:589)

qishlighi قشلفي < Kış vakti (YUTS:292)

Bu qış bir êkki qatla qar yagqunça çârbâgda oq oturup édik. (160a/4)

Qış boldı ve aradagı taglarda qarlar yagdı. (192a/5)

Bir néçe kündin soñ bâ-vucûd kim qışortası édi. (215a/11)

3. A. 3. 2. Küz كوز : “Sonbahar; 22 Eylül ile 21 Aralık arasındaki mevsim”.

Ön ses *k*, Çağatay ve Kıpçak dillerinde hiç değışmeden korunmuştur. Ötümsüz ön damak patlayıcısı *k* sesinin ötümlüleşmesi, tarihsel Oğuz Türkçesinden itibaren karşımıza çıkar ve bugünkü Türkiye Türkçesinde sürüp gider.¹² Eski Türkçe *küz* > Türkiye Türkçesi *güz*

küz < OT Gün, sonbahar mevsimi (EDPT:757a)

küs / küz < EUT Güz, sonbahar (EUTS:123-124)

küz/küz < Güz. Atasözü: *Küz keligi yâyin belgülig*. Anlamı: Güzün gelişi, ilkbaharın gelişinden belli olur. Bu, başından beri nereye gideceğı bilinen iş için kullanılır. (DLT:142)

küz كوز < Yaz ile kış beyni, mevsim, harîf¹³ (LÇTO:258)

küz kyz < Yoz bilän kış urtasıdagı vâkt (ÖzTil: 420)

küz < Güz, sonbahar (YUTS:260)

Küzler üç tört ay kim qar kemdür ve sular kiçik, bu yollarnıñ ‘ubûrı mağalıdır. (130b/14)

Yoqqarı qoyı yana bir haber alğunça tört ta’yın qılıp köçülür édi. Kéç küz édi. Şalını tüzlerde ekser köterip édiler. (214a/14)

¹¹ şitâ: Ar. kış; sermâ: Far. soğuk; zemistân: Far. kış; berd: Ar. soğuk; zemherir: Ar. Karakış, soğuk

¹² A.g.e.

¹³ beyn: Ar. ara, aralık, arası; harîf: Ar. güz, sonbahar

BABUR-NÂME'DEKİ ZAMAN İFADELERİ

3. A. 3. 3. Yaz **یاز** : “Kuzey yarım kürede 21 Haziran ile 23 Eylül, güney yarım kürede 21 Aralık ile 21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim.”

yaz < OT Clauson *yaz* kelimesinin aslında “yaz”, daha sonra ise “ilkbahar” anlamını da taşıdığını ve *yay* biçiminin de görüldüğünden bahseder. (EDPT:982b)

yaz < EUT Yaz, ilkbahar (EUTS:291)

yây/yâz < Yaz; ilkbahar Atasözü: *Yâzın katıglansa kışın sewnür*. Anlamı: Yazın çalışıp kazanan kışın sevinir. (DLT:413)

yaz **یاز** < Tâbistân, sayf, cevzâ, seretân¹⁴ (LÇTO:292)

yoż ës < Yılning bahar bilân küz ârasıdagı eng ıssık faslı (ÖZTİL:26)

yaz **یاز** < Yaz (YUTS:581)

Küz ve yaz fasıllarında qızıl kékıyık kim arqargulça bolgay qışlaqqa yaylaqqa öterde mu'ayyen tutqavulları bardur. (141b/13)

Andaq qarâr taptı kim bu qış mîrzâlar her qaysı bir münâsib yerde qışlap érte yaz cem'ıyyet ganîm defıga müteveccih bolgaylar. (187b/15)

Uşbu yaz Téjri kéltürse elbette özümizni her nev' qılıp yétkürkümidür (345b/1)

3. B. Diğer Zaman İfadeleri

3. B. 1. Burun **بورون** “Önce; önceleri, ilk”

Ön ses durumundaki ötümlü dudak patlayıcısı olan *b*- sesi eski ve yeni Türk yazı dillerinde çoğunlukla kendini korumuştur. Türkçenin yazı dillerinde ön ses *b* ~ *p* ~ *m* ~ *v*-nöbetleşmeleri görülmüştür. Genellikle tek heceli sözcüklerde kendisinden sonra nazal seslerden biri (*m*, *n*, *ñ*) geliyorsa *b*- > *m*- değişimi görülürken, az da olsa geniz ünsüzü barındırmayan sözcüklerde de bu değişmeye rastlanır.

burun < OT Önce, daha önce, ilk zamanlar (EDPT:366b)

burun < EUT Önce, önceler, evvel (EUTS:54)

burun < Bir şeyin ilki, önce *Soñuk burunka yetrüldi* (Sonuncu, birinciye katıldı) (DLT:391)

burun **بورون** < Evvel, önce, geçen (LÇTO:70)

¹⁴ tâbistân: Far. yaz; sayf: Ar. yaz; cevzâ: Ar. ikizler burcu; seretân: Ar. yengeç

burun < Evvel demektir ki *Seb'a-i Seyyare*'de Dilâram Şah'a şikârda aytdı:

Beyit

Ki burunsal iki kulğa şikâl

Eyle kim turgay öz yiride gazal

(Eski yıllarda iki kula kelepçe vurulmuştu. / Öyle ki ahular yerlerinde duruyorlardı) (Abuşka Lugatı:143)

burun **бурун** < Ävväl, ävvälgi (ÖzTİL:382)

burun < Önce, evvel (YUTS:353)

Künerdin câlega olturup orduğa kældim. Andın burun câlega olturgan émes édim. (214b/13)

Hasan Hân'dın burunata atası Ticâre'de oltururlar ékendür. (326a/10)

Uruşdın burunbî-tâqatlıkları bar érdi. (327a/3)

3. B. 2. Burungı **بورونغي** “Önceki”

burun+gı: *burun* isim kök; *+gı* aitlik ifade eden sıfatlar yapan ektir. Özellikle yer ve zaman isimlerinde kullanılır.

burungı < EUT Önceki, evvelki (EUTS:54)

burungı **بورونغي** < Evvelki; makaddemki; geçenki; eski (LÇTO:70)

burungı **бурунги** < Ävvälgi, ilgäriği, otmışdägi (ÖzTİL:383)

burunki **بُورُونُكِي** < Önceki, eski, kadimki (YUTS:353)

Dâ'imgı yerde tüşüp kélip burungı dék edeb ü ta'zîm bile yürüp körüşüm. (200a/7)

Mén burungı dék oq ta'zîm qılıp qoptum. (201b/4)

Bu iki zahmnıy zarbıdın burungıyügürüşidin âhesteraq boldı. (204a/8)

Semerqand tahtığa olturğaç Semerqand béglerini burungı dék oq ri'âyet ü 'inâyet qıldım. (50b/13)

3. B. 3. Burunraq **بورونراق** “Daha önce”

burun+raq: *burun* isim kök; *+raq* karşılaştırma ekidir. Çokluk ve fazlalık ifade eder. Bazen ‘daha’ veya ‘çok’ manalarına gelir.

Mundın burunraqhem néçe nevbet Gerdíz ve Gaznı yollarını urup édiler. (145a/1)

Barangarımız yağını *burunraq* alıp tépredi. (210b/11)

Hem uşbu kün Yahyâ Nûhânî kim *burunraq* inisini yiberip qutluq izhârı qılıp édi. (375b/2)

3. B. 4. Çağ چاغ “Zaman, devir”. Ötümsüz art damak q sesi, söz sonunda kullanıldığında zayıfladığı için bazı Türk yazı dillerinde ötümlülüğünü yitirerek g sesine dönmüştür.

çağ / çaq < OT Zaman, zamanda bir an, zaman periyodu. çağ ~ çaq sesinin yansıma olduğunu ifade eden Clauson çağ, çat, çık yansıma sesleri ile karıştırılmaması gerektiğini belirtir. (EDPT:403b)

çağ/çak < EUT Çağ, zaman (EUTS:58)

çağ چاغ < Vakt; zaman; esna; sıra; asr; karn; an; bu dem¹⁵ (LÇTO:146/a)

çağ < Vakıt manasınadır ki ol çağ dirler, ol vaktit demektir. Ve bir dahi mikdar manasına gelir. (Abuşka Lugatı:226)

çâğ чоғ < Vâkt, dâvr; kez, kün, ân (ÖzTİL:512)

chagh چاغ < Çağ, zaman, vakit, devir (YUTS:66)

Âhir *çaglarda* Taşkend ve Şâhruhiyye éligtin çıqıp édi. (8a/12)

Devlet Hân uluq oğlu ‘Alî Hân’ga Bihre’ni bérıp édi. Ol *çağ* Bihre ‘Alî Hân’nuñ tasarrufida édi. (225b/2)

3. B. 5. Érterek ايرتاراك “Daha önce, erken”

érte+rek: érte isim kök, +raq karşılaştırma ekidir. Bu ek çokluk ve fazlalık ifade eder. Bazen ‘daha’ veya ‘çok’ manalarına gelir. İlk hecedeki düz, geniş e ünlüsü yarı geniş veya kapalı é sesine geçişi Türk yazı dillerinin çoğunda görülmektedir.

Yana él *érterek* aşlıq vaqtıda kélip bu Afgânlarnıñ fikrini ber-asl qılmaq kérek. (221a/5)

Könjül tilegü dék tahqîq haber kéltürmey tüş bola köçüp Sevâd suyını ötüp namâz-ı dîgerdin *érterek* tüşüldi. (221b/3)

Uşol kéçe üç tört kürâh yol yörüp bir köl yaqasıda tüşüp uyquladuk. Namâznı *érterek* ötep atlanduk. (339a/11)

3. B. 6. Qaçan قاچان “Ne zaman?”

¹⁵ vakt: Ar. vakit, mevsim, uygun zaman, çağ; zaman: Ar. zaman; esna: Ar. iken, sırasında, vakit; asr: Ar. yüzyıl, çağ, ikindi, zaman; karn: Ar. yüzyıl, asır, çağ, devir; dem: Far. an, zaman.

qa+ça+an: *ka* isim kök “Ne?”, +ça eşitlik eki, *an* isim kök “An, zaman”. “Bir sözde yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki seslerin yahut da yan yana bulunan iki sözden birincisinin son sesi ile ikincisinin ön sesinin birleşip kaynaşması ve dolayısıyla hece sayısının azalması olayı”¹⁶ olarak tanımlanan büzüşme ses olayı bu sözcükte tespit edilmiştir.

qaçan < OT Ne zaman (EDPT:592a)

qaçan < EUT Ne vakit, ne zaman, vaktaki (EUTS:160)

kaçan < Ne zaman anlamındadır. **Kaçan** *keldiñ* Ne zaman geldin? “Eğer” anlamında da olabilir. **Kaçan** *barsa sen* Eğer gidersen. “Ne zaman ki” anlamına da gelir. Asıl anlam birincisidir (ne zaman) (DLT:173)

qaçan قاچان < Kaçan, ne vakt, ne zaman eski (LÇTO:214)

kaçan качон < Kaysı vaktde (ÖzTİL:268)

qachan قاچان < Ne zaman (YUTS:275)

Her **qaçan** kim mén kémege kirsem Lutfi Béğ deryâ yaqasını tınâb urgay. (365a/9)

Çün munça teklif qıladurlar, yana Herî dék ârâste şehriğa kéliptür biz kim cemî‘ ‘ays u ‘işret esbâb u âlâtı mükemmel ü muhayâ ve barı tekellüf ü tena‘um eşyâ u edevâtı âmâde u peydâ, hâlâ içmesem, **qaçan** içer mén?’’ dép içmekke ‘azm qıldım ve bu vâdîni tayy qılmaqnı cezm qıldım. (189b/10)

3. B. 7. Kéç كیچ / کیج : “Geç, sonra”. İlk hecedeki düz, geniş *e* ünlüsü yarı geniş veya kapalı *é* sesine geçişi Türk yazı dillerinin çoğunda görülmektedir. Patlamalı, ötümsüz, ön damak *k* sesi, Çağatay Türçesi ve Kıpçakçada hiç değişmeden korunmuştur. Çağatay Türçesini ve Kıpçakçayı Oğuzcadan ayıran en önemli özellik *k* sesini korumuş olmasıdır. Eski Türkçe *keç* > Türkiye Türkçesi *geç*

kéç < OT Geç, ikinci vakti (EDPT:692b)

kiç < EUT geç, zaman, uzun süre (EUTS:108)

kéç كیچ < Şeb¹⁷, keçe (LÇTO:264)

keç кеч < Kündüz bılan tün âralığı (ÖzTİL:360)

¹⁶ A.g.e.

¹⁷ şeb: Far. gece

kech كچ < Geç, gece (YUTS:233)

Uşbu kün **keç** namâz-ı dîger derenîñ ayagıdın bir atlıq kişi peydâ boldı. (60a/11)

Kün **keç** bolup édi ve yol hem yıraq édi. (146a/3)

3. B. 8. Ötken اوتكان “Geçmiş, geçmiş zaman, önceki”

öt-ken: öt-: fiil kök “Geçmek”; -ken: Geçmiş zaman sıfat-fiil ekidir.

ötgün < EUT Ötmüş, geçmiş, mazi (EUTS:154)

ötkün < Kâf kâf-i Arabîdir, sîrâyet eyleyüb eser eyleyen ve geçen demektir ki bu beyitte keçti. Nevadirü’ş-Şebab’da kelür ki:

Beyit

Tir-i barân-i gamın can u köngüldin ötti

Allah Allah ni belâ bu yağın irmiş **ötkün**

(Dert yağmuru ile gelen oklar can u gönülden geçti. / Allah Allah bu yağış ne belâ imiş ki tesir etti)
(Abuşka Lugatı:84)

ötgän ўтган < Bundan ävvälgı (vakt hakıda) (ÖzTİL:176)

ötken اۆتكهن < Geçmiş (YUTS:385)

Ötken yılınıñ ayagıda Şaybaq Hân Semerqand’dın Horâsân dâ’iyesi bile çerig atlandı. (204a/17)

Uşol **ötken** güzerde bir uluq aşlıq câlesi lâylaptur. (231b/10)

Ötken kün qağ güştnı yégende bir nâ-hoş meze anda bar édi. (306a/5)

3. B. 9. Soñ سونك “En arkada bulunan; artık ondan sonrası ve ötesi bulunmayan”.

ñ sesi son ses olarak Çağatay Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Uygur Türkçesi gibi çoğu Türk yazı dillinde korunmuştur. -ñ > -n değişmesi Türkiye Türkçesinde görülür. Eski Türkçe soñ > Türkiye Türkçesi son

soñ < OT Son, sonra, sonraki (EDPT:832b)

song < EUT Son, sonra (EUTS:208)

soŋ < سونك < Soŋ, âhır, nihâyet, hadd, netîce, hitâm, encâm, gâyet, pâyân, hattâ¹⁸
(LÇTO:194)

song < Kâf-i Acemî ile songra demektir. (Abuşka Lugatı:293)

song < cyŋr < Âhır, pirâvârd, nihâyâ; âhırgı, songgı; keyin, songra; +dân keyin (ÖzTİL:587)

Uygur Türkçesinde *soŋ* sözcüğü doğrudan tespit edilememiş ancak bu anlamı karşılayan şu sözcükler tespit edilmiştir: (YUTS)

adak اداك: Son, sonunda; *addaŋki* ادداڭكى: En son; *tüпки* تويكى: son, sonra; *uch* اوج: Son

Bag baglagandin soŋ özini qoya bérse bisyâr bolur édi kim bagları üzülür édi kéymekte ve yémekte *bî-tekellüf édi* (7a/2)

Néce kündin soŋ Biyâne'ni 'inâyet qılıp vech ü istiâmetini yétmiş lek qılıp Biyâne'ga ruhsat berildi (304a/8)

3. B. 10. **Soŋra** سونگرا “Sonra”

son: isim kök “Son”; +*ra*: yönelme eki

soŋ+ra Eski Türkçenin genizsi -ŋ- sesi iç ses konumundayken Türk yazı dillerinin çoğunda korunmuştur. Bu ünsüz Türkiye Türkçesinde *n* sesine dönüşmüştür. Eski Türkçe *soŋra* > Türkiye Türkçesi *sonra*

soŋra < OT Sonra (EDPT:841b)

songra < cyŋra < Keyin, song (ÖzTİL:587)

Uygur Türkçesinde *soŋra* sözcüğü doğrudan tespit edilememiş ancak bu anlamı karşılayan şu sözcükler tespit edilmiştir:

ize ايزه : Sonra; *keyin* كين : Sonra; *kéyinche* كيينچه : Sonra; *kéyinsige* كيينسيغه : Sonra (YUTS)

Néce kündin soŋra ér ogul Téŋri kerem qıldı. Habar'dın burna üç kün tuqqandin *soŋra* anası élidin *h'âhî ü nâ-h'âhî* alıp üymizge kéltürüp sahlapturlar. (320a/26-27)

Hayâl qılıp vech ü istiâmetini éllig lek qılıp Elvâr'ni aytıldı. Bî-devletlığın *nâz* qılıp almadı. **Soŋra** *hod ma'lûm boldı kim işni Çın Témür Sultân qılğan ékendür.* (326b/5)

Andak fursattın soŋra kâfirler tamâm yalaŋaç bolup kélip uruşa kiriştiler. (334b/10)

¹⁸ âhır: Ar. son; nihâyet: Ar. son; hadd: Ar. sınır; netîce: Ar. sonuç; hitâm: Ar. son, son bulma; encâm: Far. son; gayet: Ar. Nihayet, son yer, son derece; pâyân: Far. son; hattâ: Ar. nihayet

3. B. 11. Tanjlılıq اتنكلاليق “Gelecek, sonraki zamanlar”

tanj+la+lıq: *tanj*: isim kök “Seher, tan vakti”; *+la*: vasıta eki; *+lık*: addan ad yapan ek. Kavram ekidir. Bu ek Türk dilinin başlangıcından beri belli başlı addan ad yapma eklerinden biri olarak kullanılmaktadır.

*Hâlâ uşbu fursatta Cihângîr Mîrzâ'ga Horâsân sarı hayr u hûbluq bile ruhsat bérilse kim **tanjlılıq** künde mûcib-i nedâmet ve peşimânlıq bolmagay. (121b/3)*

3. C. Arapça ve Farsça Zaman İfadeleri

3. C. 1. Âdîne آدينه < Far. “Cuma günü.”

Âdîne küni Muharrem ayınıñ béside farz vaqtıda fermân boldı kim uruş naqqâresi çalıp her qaysı yerlig yeridin yürüp qurganga yapışqaylar. (217b/4)

Âdîne küni Rebî'ü'l-evvel ayınıñ on altısında garîb vâqı'â dest bérdi. (303a/10)

3. C. 2. Âhir آخر < Ar. “Sonunda, son zamanlarda.”

*Bir Ümid Ağaçe édi. Mîrzâ'dın burun ölüp édi. Mîrzâ'nıñ **âhir** mahallarında bir Tün Sultân édi. Mogoldın édi. (12b/11)*

*Bârân yaqasıda qışnıñ **ahirleride** ördék qalın kélür. Bisyâr semiz bolur. (142a/9)*

3. C. 3. Ahyanân آحيانا < Ar. “Zaman zaman, kimi zaman, bazen.”

*Hindustân'da kim aqar su hergîz bolmas. Çeşme hod né tiler. **Ahyanân** çeşme hem kim bar yerdin Zih suyı dék sızıp çıkar. Ol yerlerniñ çeşmeleri dék qaynayıp çıqmas. (328a/6)*

3. C. 4. Âqibet عاقبت < Ar. “Sonunda, son zamanlarda.”

Âqibet uşbu dagdagalardın mâl u cânu ve hânûmânı berbâd bardı. (179a/13)

*Her kim ki ğayât meclisiga kırıptür, **âqibet** ecel peymânesidin içküsidür. Ve her kişi kim tiriglig menziliga kéliptür, âhir dünyâ gamhânesidin kéçküsidür. (314b/9)*

3. C. 5. Aslâ اصلا < Ar. “Asla, hiçbir zaman.”

*Hurd Kâbul ve Surhâb tarafı qulanı hem bolur. Aq kényik hod **aslâ** yoqtur. (142a/2)*

*Türkmen hezâresi köçleri ve mâlları bile yolumıznıñ üstide oq qışlagan ékendür. Bizdin **aslâ** habarları yoq. (228b/16)*

3. C. 6. Avâyıl اوائل < Ar. evâ'il “Başlar, ilk zamanlar.”

Avâzı mührdâr édi. Avâsıt bég bolup néçe maǵall Esterâbâd'ta hükûmet qıldı. (171a/12)

3. C. 7. Bâmdâd بامداد < Far. “Sabah vakti, sabahleyin.”

Fethpûr'da bir kün turup şenbe seheri vuzû qılıp atlanıp Râbirî'niñ yavugıda namâz-ı *bâmdâdını* cemâ'at bile ötedük. (358a/9)

Bu kéçe on üç kürûh yol yürüp üç pâste Kâlpî pergeneleridin Sûgendpûr'ga Bahâdır Hân Servâni'niñ gûrhânesiga tüşüp uyuhlap namâz-ı *bâmdâdını* ötep andın tépredük. (380a/12)

3. C. 8. Cemâziye'l-âhir جمادى الآخر < Ar. “Arap aylarının altıncısı.”

Şenbe küni *cemâziye'l-âhir* ayınıñ toquzıda nevrûz küni köçtük. (315b/1)

Penc-şenbe küni *cemâziye'l-âhir* ayınıñ altısında Qanûc'dın ötüp Geng yaqasında garbî tarafıda tüşüldi. (336a/13)

3. C. 9. Cemâziye'l-evvel جمادى الاولى < Ar. “Arap aylarının beşinci.”

Yek-şenbe küni *cemâziye'l-evvel* ayınıñ on beşide H'âce Muhammed 'Alî H'âst'tın keldi. (236a/9)

Dü-şenbe küni *cemâziye'l-evvel* ayınıñ toquzıda gazâ' niyyeti bile sefer qılıp mahallâtın çıqıp tüzde tüşüldi. (309a/11)

3. C. 10. Cum'â جمعه < Ar. “Cuma günü, Cuma namazı vakti.”

Âdîne küni aynıñ yégirme üçide harâreti bedenimde zâhir boldı. Andaq kim *cum'â* namâzını mescidte teşvîş bile ötedim. (346a/6)

Kéçe kündüz aralda oq bolur édim. Muhâliflerdin tahqîq haber kelmegen üçün Bâqî Şıgavul'ni Üd'dağı yigitler bile su kéçürüp yağıdın haber algalı yiberildi. Taylası *cum'â* namâz-ı diger Bâqî Bég'niñ nökeri keldi. (379b/6)

3. C. 11. Çâr-şenbe چارشنبه < Far. “Çarşamba günü.”

Çâr-şenbe küni aynıñ yégirme ikiside Bihreniñ uluqlarını ve çavdarîlerni tilep tört yüz miñ şâruhî mâl-ı amân qarâr bérilip muhassillar ta'yîn qılıldı. (225b/13)

Çâr-şenbe küni aynıñ on beşide Guvâlyâr'niñ şarq cenûbı sarı âbşârını kim Guvâlyâr'dın altı kürûh yoldur, seyr qıla bardım. (343b/6)

3. C. 12. Çâşt چاشت < Far. “Kuşluk vakti.”

BABUR-NÂME'DEKİ ZAMAN İFADELERİ

Bu ittifâq bile tañlasıga H'âce Mîrmîrân'ın Mîrim Nâsır'ın ordu bile ta'yîn qılıp uluq **çaştta** ordudın ayırılıp Hâtî Keke'niñ üstige kim uşal neçe künide Tatar'ın öltürüp vilâyeti Pirhâle'ga mutasarırif bolup Pirhâle'de édi. (229b/17)

3. C. 13. Çaçt-gâh چاشتگاه < Far. "Kuşluk vakti."

Bu yurttın yarım keçe köçüp kün çıqa Muhammed Pih'ni ötüp **çaşt-gâhda** Kühet'ni çapıldı. (146b/2)

3. C. 14. Çehâr-şenbe چهارشنبه < Far. "Çarşamba günü."

Bu garâib-i vâqı'âttındur kim uşol **çehâr-şenbe** küni kim Sultân Hüseyin Mîrzâ Bed'üzzamân Mîrzâ'nı basar, uşol küni Astarâbâd'ta Muzaffer Mîrzâ Muhammed Mümin Mîrzâ'nı basar. (42b/10)

Sözni maña qoyup tañlası **çehâr-şenbe** küni Sultân Veys ve Sultân 'Alâ'eddîn'ga atlar ve hil'atlar 'inâyet qılıp istimâletler bile ruhsat bérıp köçüp Becûr togrısı tüşüldi. (221a/6)

3. C. 15. Dâyim دائم < Ar. dâ'im "Sürekli, devamlı."

Dâyimkişimiz barıp Muqim bile sözleşür édi. Gâhî 'özü keltürüp gâhî yumşaq söz aytur édi. (127a/1)

'Aceb sahib-usûl kişi édi, garîb hûb raqs qılır édi, gayr-i mükerrer raqs qılır édi gâlibâ ol raqs anıñ ihtirâ'i édi. Hemîşe Mîrzâ mülâzemetide bolur édi. **Dâyim** herif-i şarâb ve hem-sohbeti édi. (173b/3)

3. C. 16. Dû-şenbe دوشنبه < Far. "Pazartesi günü."

Dû-şenbe küni aynıñ béside Bihre vilâyetini Hindû Bég'ge berildi. (228a/3)

Dû-şenbe küni aynıñ yégirme béside Hindû Bég'niñ kim Bihre ve ol vilâyetlerde sulh ümîdi bile bî-isti'dâdraq qoyulup édi, keldi. (235b/14)

3. C. 17. Evâhir اواخر < Ar. "Son zamanlar, son günler."

Reb'ü'l- Evvel ayınıñ **evâhiride** kélip erkte Bostân Sarây'ga tüştüüm. Téñri Te'âlâ 'inâyeti bile Semerqand şehr ü vilâyeti müyesser u musahhar boldı. (44b/3)

3. C. 18. Evvel اول < Ar. "Önce, başlangıçta; ilk olarak; geçmiş zamanlar."

Evvelgi kün uruşda Hudâyberdi atakemge teñş oqı tégip öldi. (31a/9)

Evvel taht alğan mahalda altı yétti yıl tâyyib édi. Andın soñra içküge tüşti. (164b/6)

3. C. 19. Gâh گاه < Far. "Zaman; zaman zaman, kimi zaman."

Yavuq yétkende ma'lûm boldı kim baglan qaz égendür, né on miñ ve né yégirme miñ asru köp baglan qaz qalın baglan qaz uçup qanat urganda qızıl perleri **gâh** körünüp **gâh** körünmes ékendür. (153a/12)

3. C. 20. Gâhî گاهی < Far. “Arasıra, kimi zaman, bazı.”

Andaq kişilerni çarladılar munda hem kim kældiler **gâhî** méni gâfil qılıp **gâhî** éliglerni penâh qılıp yüz teşvişler bile içer édiler. (190b/6)

3. C. 21. Hafta هفته < Far. “Yedi, günlük zaman birimi, hafta.”

Burunlar köp içer édi. Soñralar **haftada** bir yâ iki qatla sohbet tutar édi. Hoş sohbet kişi édi. (7b/10)

Bir **haftaga** yavuq qar tépip künde bir şer'î, bir yarım şer'îdin artuq köçülmes édi. Qar téper kişi mén édim. (193b/7)

3. C. 22. Hâlâ حالا < Ar. “Şimdi, henüz.”

Çün ibrâm köp qıldı, Muhammed Burunduq tavr cevâb bérđi. Ayttı kim Ottuz miñ nökeriñ bile tamâm vilâyetleriñ kim éligiñde édi, né qıldıñ kim **hâlâ** beş yüz kişiñ bile Özbek tasarrufıdadıñ vilâyetlerge né qılğay sên? Bir néçe nasihatler qılıp ma'qûl sözler dédiler. (155b/7)

Sultân Nâsiredđin ölgendin soñ bir oglı Sultân Mahmûd kim **hâlâ** Mendev'dedür. Mendev'ga ve ol nevâhğa mutasarrıf bolur. (333b/2)

3. C. 23. Hemîşe همیشه < Far. “Sürekli, daima, her zaman, hep; asla, hiçbir vakit.”

Hemîşe bu deştte yél bardur. Mergînân'ga kim şarqîdür, **hemîşe** mundın yél barur Hocend'ga kim garbîdür dâyim mundın yél kélür tünd yélleri bar dérler kim bir néçe dervîş bu bâdiyede tünd yélge yoluqap birbirni tapa almay. (4b/3-4)

3. C. 24. Henüz هنوز < Far. “Şimdiye kadar.”

Atam 'Ömer Şeyh Mîrzâ ri'âyet qılıp édi ve **henüz** ri'âyet qılmaқта édi. Mén hod terbiyet qılıp bég qılıp édim. (52a/9)

Yol bilür kişiler 'arz qıldılar kim Gûmel yolıda bu rûdnı néçe qatla kiçmek kérek, eger su mundaq uluq bolsa, müşkildür. Bu yolıda hem tereddüd boldı. **Henüz** sözni bir yerge qoyulmaydur érđi. (149b/14)

3. C. 24. Hergiz هرگز < Far. “Asla, hiç, hiçbir zaman; zaman zaman, bazen; ne zaman.”

Ol vilâyetlerde mundaq qalın aq yarmaqı **hergiz** körüngen émes édi, belki munça yarmaq körgen kişidin hem éşitilgen émes édi. (212a/2)

Terdi Muhammed Qıpçaq'ı hem tilep mestler bile hem sohbet qılduk. Çün ma'cûn sohbeti bile **hergiz** 'araq u çağır sohbeti râst kélmes, mestler her tarafdın perîşân güft ü gû qıla kırıştılar. (227b/15)

3. C. 25. **Hût** حوت < Ar. "Balık burcu."

Se-şenbe küni aynıy yétiside béglerni ve Dilezâk Afgânları uluqlarını tilep kéneşip sözni muña qoyuldı kim yıl âhur boluptur. **Hûtqa** bir iki kün qalıptur. (220b/17)

3. C. 26. **Qiyâmet** قیامت < Ar. "Bütün ölenlerin mahşerde toplanacağı zaman."

Téjri qaşıda 'âsî ve halq qaşıda merdûd bolupdur. Dâmen-i **qiyâmetqaça** la'net ü nefrîn sezâvârı boldı. (29a/3)

Her kim ki mundaq şenî hareketke iqdâm qılğay ve ol kişiye kim bu nev' işke ihtimâm qılğay yüz minj la'netdür. Dâmen-i **qiyâmetqaça** kim Hüsrev Şâh'nıj bu efâlni éşitse la'net qılsun. (58b/8)

3. C. 27. **Mâ-teqaddem** ماتقدم < Ar. "Geçmiş, geçmiş zaman, önceleri."

Şu'arâ-yı **mâ-teqaddem** 'ışq u 'âşılıq üçün meşnevîler kim aytıpurlar 'âşılıqı érge ve ma'şûqluqı hatunga nisbet qılıpturlar. (181b/2)

3. C. 28. **Mîzân** میزان < Ar. Terazi burcu.

Âftâb **mîzânga** tahvîl qıldı. Savuq tüşti. (43b/5)

3. C. 29. **Muharrem** محرم < Ar. "Hicrî kamerî takvimin ilk ayı."

Muharrem ayıda Fergâna vilâyetidin Horâsân talebiga atlanıp çıqdım. (120a/3)

Çehâr-şenbe küni **huharrem** aynıy on yétiside Sultân 'Alâ'eddîn Sevâdî Sultân Veys Sevâdî'nin mu'ârızı kélip mülâzemet qıldı. (219a/12)

3. C. 30. **Penc-şenbe** پنجشنبه < Far. "Perşembe günü."

Penc-şenbe küni aynıy on sékizide Becûr bile Çendâvel arasıdağı tagrı avladuq. (219a/14)

Penc-şenbe küni aynıy on sékizide Becûr bile Çendâvel arasıdağı tagrı avladuq. (319a/14)

3. C. 31. **Pîşîn** پیشین < Far. "Öğle vakti."

Ol kéçe taj atqunça ol küni namâz-ı **pîşingeçe** hiç yérde tevaqquf qılmay yürüldi. Namâz-ı **pîşîn** Hocend'niñ Tenük Âb atlıq kéntige tüşüldi. (60b/6)

Fermân boldı kim hiçkim bularnıñ kele qaralariga belki ip uçı igne sinuglariga zarar u noqsân yétkürmesün. Andın érte köçüp namâz-ı **pîşîn** Kelde Kehâr'ga kélip tüştü. (224a/3)

3. C. 32. Ramazân رمضان < Ar. “Hicrî kamerî takvimin dokuzuncu ayı, oruç ayı.”

Çehâr-şenbe küni **ramazân** ayınıñ béşide Tülek Kökeldaş'nıñ qaşdın Barlas Çekî atlıq nökeri 'arz-dâştı kelürtirdi. (241b/12)

Bu **ramazânı** Heşt-Behişt bağıda ötkerildi. Her terâvihni gusl bile öteldi. On bir yaşımnan béri iki **ramazân** 'idini pey-â-pey bir yerde qılğan émes édim. Ötken **ramazân** 'idi Âgra'da bolup édi. (330a/5-6-7)

3. C. 33. Rebî'ül-âhir < Ar. “Hicrî kamerî takvimin dördüncü ayı.”

Rebî'ül-âhir ayıda Sultân Mahmûd Mîrzâ'ga qavî 'ârıza yüzlenip altı künde 'âlemdin kéçti. (25b/1)

3. C. 34. Rebî'ül-evvel ربيع الاول < Ar. “Hicrî kamerî takvimin üçüncü ayı.”

Rebî'ül-evvel ayınıñ on törtide gazâ' niyyeti bile Çendîrî 'azîmetiga sefer qılıp üç kürûhça yol kélip Celîsir'ga tüşüldi. (331b/9)

3. C. 35. Receb رجب < Ar. “Hicrî kamerî takvimin yedinci ayı.”

Receb ayı şenbe küni Andicân 'azîmeti bile Semerqand'dın çıqtuk. Bu nevbet Semerqand şehride yüz kün pâdşâhlıq qıldım. (53a/14)

Çehâr-şenbe küni **receb** ayınıñ sékizide Şâh Çasan'nıñ üyige barıp içtim. Eksér bégler ve içkiler bara édiler. (237a/24)

3. C. 36. Sabâh صباح < Ar. “Sabah, güneşin doğduğı andan öğleye kadar geçen zaman.”

Sözni muña qoyup **sabâhı** cébelenip barangar cavangar yasal yasaq Halîşek sarı köçüldi. (208b/7)

Kéçe anda bolup **sabâhı** qurgannıñ burc ve bâresini mülâhaza qılıp atlanıp ordu kélidim. (219a/1)

3. C. 37. Safer صفر < Ar. “Hicri takvime göre ikinci ay.”

Âdîne küni **safer** ayınıñ üçide Penc Kûre suyu bile Becûr suyunıñ qatılışığa tüşüldi. (220b/12)

Safer ayınıñ âhurlarında H'âcegî Esed kim 'Irâq'qa Şâhzâde Tahmâsb'qa élçilikke barıp édi. (305a/8)

3. C. 38. Seher سحر < Ar. “Tan ağartısından önceki zaman.”

BABUR-NÂME'DEKİ ZAMAN İFADELERİ

Mîrzâlar kéc şehrga yéterler. Yarım kécgeçe atlarını tindürüp uyuhlarlar. **Seher** vaqtı salıp téprerler. Qurgan bérkitürni hod hayâl qıla almaslar. (205b/9)

Müddettin soñ yana kémeni yoqqarı baqa tartturduk. Ol ahşâm kémede oq uyqulap **seherga** yavuuq orduga kéldük. (229a/7)

3. C. 39. Se-şenbe سهشنبه < Far. "Salı günü."

Se-şenbe küni Cânâb vilâyetini Hüseyñ Ékrek'ke 'inâyet qılıp Hüseyñ Ékrek'ke ve Cânâb élige ruhsat bérduk. (228a/4)

Se-şenbe kécesi Safer ayınıñ yégirme yétiside Hazret-i H'âce 'Ubeydullâh'nıñ Vâlidiyye risâlesini nazm qlmaq hâtırımğa kéçti. (346a/8)

3. C. 40. Subh صبح < Ar. "Sabah vakti; bahar sabahı."

Subhdın burun ma'cûn ihtiyâr qılıp atlandım, ol kün revze hem tuttum. (253b/4)

Râbirî pergeneleridin Câkin atlıq pergene togrısında kémelerni yaqaga tartıp ol ahşâm kéme oq bolduq. Andın **subhdın** burunraq kémelerni yürütüp arada namâz-ı bâmdâdnı ötedük. (358a/14)

3. C. 41. Şa'bân شعبان < Ar. "Hicrî kamerî takvimin sekizinci ayı."

Qışlaq bahânesi bile Herî'din **şa'bân** ayınıñ yétiside çıqıp Bâdgîs nevâhîside her yurttâ birer kün ikirer kün tevaqquf qıla qıla köç qılur édük. (192a/8)

Yek-şenbe küni **şa'bân** ayınıñ üçide Kâbil'ga kéldük. (240a/5)

3. C. 42. Şâm شام < Far. "Akşam vakti; gece."

Ahsî'din namâz-ı cum'a vaqtı çıqıp Bend-i Sâlâr yolu bile namâz-ı **şâm** bile namâz-ı hoften arası Andicân'ga kéldim. (32a/4)

Namâz-ı **şâmdın** soñ çağır sohbeti boldı. Bu sohbetlerde Dervîş Muhammed Sârbân bolur édi. (240b/8)

3. C. 43. Şenbe < Far. "Cumartesi günü."

Yana **şenbe** édi kim Hocend'ga yéttim. Uşol küni Andicân'dın bir kişi bu haberni kéltürdi kim yéti kün mundın burun uşol **şenbe** kim biz Semerqand'dın çıqıptur biz, uşol **şenbe** 'Alî-Dost Tagayi Andicân qal'asını muhâliflerga bériptür. (53b/1-2-3)

Şenbe küni Safer ayınıñ yégirme sékizide Fahr-i Cihân Bégim ve Hadîce Sultân Bégim 'amme bégimler kéldiler.(331b/3)

3. C. 44. Yek-şenbe < Far. “Pazar günü.”

Ulugbég Mírzâ tag dâmeneside bâg ‘imâret qılıp édi, Bâg-ı Nevruzî atlık varisesiniñ ruhsatı bile yek-şenbe künü bu tagqa keltürüp-men ve Qâsım Kökeldaş tofrağqa tapşurduk. (157a/2)

Yek-şenbe ahşâmı Halife’niñ üyide ağız açıldı. Bir égerlig at pîşkeş qıldı. (241b/18)

3. C. 45. Zi’l-hicce ذیالحجه < Ar. “Arap aylarının on ikincisi.”

Bu cihetidin Secâvend kötelidin ötüp Yek Rûy’a kélip Kemerî’din kéme bile sunı kéçip zi’l-hicce ayıda Kâbul’ga keldük. (153b/14)

3. C. 46. Zi’l-qa’de ذیالقعده < Ar. “Arap aylarının on birincisi.”

Uşbu yılınıñ âhurıda se-şenbe kéçesi Zi’l-qa’de ayınıñ törtide âftâb HSût burcıda édi. (215a/19)

4. Değerlendirme ve Sonuç

Babur, tarih bilimi için olduğu kadar güçlü edebi yönüyle dil ve edebiyat araştırmalarının da konusu olmaktadır. Ali Şir Nevayi’den sonra Çağatay Edebiyatı’nın en büyük şairi kabul edilen Babur, *Babur-nâme* adlı eseriyle de sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının en güzel mensur örneklerinden birini ortaya koymuştur. *Babur-nâme* 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında özellikle Orta-Asya, Hindistan ve Afganistan gibi bölgelerin tarihine de ışık tutmaktadır. *Babur-nâme* olayların geçtiği coğrafyalara göre Fergana, Kabil ve Hindistan bölümlerinden oluşmaktadır. Eser içeriği bakımından tarihçilerin dikkatini çekmiş, eserin yazınsal özellikleri ise dilbilimciler için zengin bir araştırma ve çalışma konusu olmuştur.

Bu çalışmada Gazi Zahüriddin Muhammed Babur’un *Babur-nâme* adlı eseri esas alınmış, metinde geçen zaman ifadeleri tespit edilmiştir. Bu terimler örnekleriyle birlikte verilirken, art zamanlı olarak ele alınmış ve terimlerin Orhun Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Ayrıca bu tespit edilen bu terimler fonetik, morfolojik ve etimolojik bakımdan incelenmiştir. *Babur-nâme*’de Türkçe kökenli 28 adet zaman ifadesi, Arapça ve Farsça kökenli ise 46 adet zaman ifadesi tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

AKSAN, Doğan (2003), Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, 2. Cilt, TDK Yayınları, Ankara.

BABUR-NÂME'DEKİ ZAMAN İFADELERİ

- ARAT, Reşit Rahmeti (1987), *Vekayi-Babur'un Hatıratı*, Cilt:II, Ankara: Turk Tarih Kurumu Yayınları.
- ATALAY, Besim (1970), *Abuşka Lugati veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara; Ayyıldız Matbaası.
- Baburnama, III C., (1993). (Çağatayca Aslı. Abdurrahim Hanhanan'ın Farsça Tercümesi ve İngilizcesi; hzl: W. M. THACSKTON; yayınlayanlar: Şinasi TEKİN, Gönül Alpay TEKİN), Harvard: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- BAHAÜDDİN, Muhammed Tursun, vd. (2002), *Çağatay Tilinin İzahlı Lugati*, Şincan Halk Neşriyatı, Urumçi.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etimological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2006), *Orhon Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Sözcük Varlığı*, Ötüken Türkçe Sözlük, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- ECKMANN, Janos (2003), *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, Muharrem, (2002), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- GABAIN, A. Von. (2007), *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say yayınları, İstanbul.
- KARAAĞAÇ, Günay (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK yayınları, Ankara.
- MAGRIFOVA, Z.M. (1981), *Özbek Tilinin İzahlı Lugati*, Rus Dili Neşriyatı, Moskova.
- MAHMUD, Kaşgarlı (2014). *Divanu Lugati't-Türk* (Haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- NECİP, Emir Necipoviç (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Çev. İklil Kurban), Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şeyh Süleyman Efendi (H.1298), *Lügat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî*. İstanbul.

Özbek Tilinin İzâhlı Lugati (2007), Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası, Alishir Nevayi Namıdaki Til ve Edebiyat Enstitüsü, Taşkent.

ŞİRİN, Hatice (2015), Kül Tigin Yazıtı-Notlar, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

TIETZE, Andreas (2002), Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, C.1, A-E, Simurg, Österreiche Akademie Der Wissenschaften , İstanbul-Wien.

ÜNLÜ, Suat (2013), Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayınevi, Konya.

YÜCEL, Bilâl (1995), Babür Divanı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

2. Makaleler

BESLİ, Ertan (2013), Eski ve Orta Türkçe İklim ve Mevsim İsimlerinin Lügatçesi, ACCA TURCIA, Yıl: V, S: 1

BÖREKÇİ, Muhsine; TEPELİ, Yusuf (2013), *İşlevsel Dil Bilimi Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri Üzerine*, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, C: 1, S: 7, s. 93-102.

ÇAKMAK, Cihan (2018), Dîvânı Lugâti't-Türk'te Zaman Kavramına Ait Söz Varlığı, MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C: 16, S: 1.

İPEK, Birol (2008), Türk Dilinde Vasıta Hâli, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S: 23, s. 63-97.

KAMAN, Sevda (2019), Şeyh Süleyman Efendi ve “Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî”ye tanık olarak katkıları, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, s. 69-97.

RAHİMİ, Farhad (2018), Çağatay Türkçesi Sözlükleri Bibliyografyası, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7(1), 69-104.

3. Tezler

ÇEVİK, Gökhan (2014), Babur-nâme'nin [184a-244b] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DOYURAN, Levent, Kırgız Türkçesindeki Zaman Zarflarının Etimolojik İncelemesi, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu.

GÜZELDİR, Muharrem (2002), Abuşka Lügati (Giriş-Metin-İndeks), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

BABUR-NÂME'DEKİ ZAMAN İFADELERİ

KAVALLI, Seda (2016), Babur-nâme'nin [304a-382a] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KOCA, Duygu (2013), Babur-nâme'nin [1b-60b] Arasındaki Bölümünün Gramatikal Dizini ve Sözlüğü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞEN, Mesut (1993), "Gazi Zahirüddin Muhammed Babur (Giriş-Metin (Kabil ve Hindistan Bölümleri)-Açıklamalı Dizin)", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ŞİRİN, Bilal İsmail (2017), Babur-nâme'nin [120a-183a] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.